

Frisia Nora Benima, Sappho's penningmeester die moest vertrekken

Dit is het verhaal van Frisia Nora Benima. Een jonge Hoornse vrouw die met onnoembaar velen het ongeluk trof te worden vermalen door een efficiënt werkende vernietigingsmachine, door mensen uitgedacht. Omdat ze Joods was. Haar naam staat vermeld op de gedenkplaat voor oorlogsslachtoffers in de Nieuwsteeg, op de plaquette bij het station en op een struikelsteen op de Gouw. Ze was pianiste bij damesgymnastiekvereniging Allebé en bij de Koninklijke Concert- en Zangvereniging Sappho, waar ze ook penningmeester was. Totdat ze haar lidmaatschap van de vereniging en haar bestuurslidmaatschap moest opgeven, gedwongen door de nazi's.

Dit verhaal wil haar tot leven brengen. Er hoort een gezicht bij, een levensverhaal. Maar we weten zo weinig van haar. We hebben een foto. Haar naam komt voor in de administratie van de overheid. We kennen haar dankzij de Koninklijke Zangvereniging Sappho, waar ze haar beste krachten aan gegeven heeft. En als slachtoffer van een misdadige organisatie die haar leven heeft verwoest en haar uiteindelijk heeft vermoord.

We kennen haar handschrift uit de financiële administratie van de vereniging waarvan ze penningmeester was. We hebben geen brieven of andere documenten waarin ze haar gedachten en gevoelens uit. Geen getuigenissen van mensen die haar gekend hebben. We weten niet hoe haar stem geklonken heeft. Of haar pianospel. Aan de hand van het weinige dat we van haar weten en van algemene informatie hebben we geprobeerd een reconstructie van haar leven te maken. Slechts vermoedend hoe ze haar lot heeft ondergaan. Onwetend of ze ooit heeft beseft dat ze in de gaskamers van Sobibór haar dood tegemoet ging.

Op 3 mei 1930 kwam Nora Frisia Benima als achttienjarige uit Apeldoorn naar Hoorn. Ze was Amsterdamse van geboorte. Op zaterdag 15 juli 1911 zag ze er het levenslicht als jongste kind van Bernardus Benima (Winschoten 1867 – Auschwitz, 14 september 1942) en Hanna Pels (Emden 1871 – 1935). Haar ouders gaven haar de voornamen Frisia Nora. Frisia had een tien jaar oudere broer, Leonardo (Rotterdam 1911 – Sobibor, 9 juli 1943), boekhouder van beroep. Leo was getrouwd met Sara van Thijn, die net als haar man Leo op 9 juli 1943 in Sobibor overleed.

Frisia was kantoorbediende. Ze ging in Hoorn op kamers wonen bij Aafje Spaans (60), weduwe van Pieter Bakker. De weduwe Spaans woonde aan de Westersingel 5 (*niet het huidige nummer*) samen met haar 17-jarige dochter Jacoba. Frisia kreeg misschien de kamer van Aafjes kleindochter Thea Groot, die een jaar eerder naar elders was vertrokken.

Daarna woonde Frisia bij het echtpaar Hendrik Kuiper en Klasina Nanning aan de Draafsingel 36. Beiden waren geboren in Winschoten (in 1876 en 1877), waar ook de vader van Frisia vandaan kwam. Mogelijk is zo het contact tot stand gekomen. De twee kinderen van Hendrik en Klasina hadden het ouderlijk huis verlaten, zodat ruimte vrij kwam om kamers te verhuren. Hendrik Kuiper was sinds 1922 leraar aan de

Rijkstuinbouwwinterschool. Frisia kwam bij ze wonen in de tijd haar moeder overleed (1935). Waar en onder welke omstandigheden Hanna Pel overleed is niet bekend.

Pianiste bij gymvereniging Allebé

Enkele jaren later, in 1937, verhuisde Frisia naar de Baanstraat 36. Daar trok ze in bij Pieter Schoenmaker (68) uit Blokker, gescheiden en samenwonend met een weduwe. Ze woonde er maar kort. Toen Pieter Schoenmaker op 11 september 1938 overleed, moest Frisia opnieuw verhuizen.

Ze kon terecht in het gezin van Jannes Lamberts, die in de conciërgewoning van de Rijks-H.B.S. aan de Bontekoestraat 1 woonde. Deze woning heeft nu als adres J.D. Pollstraat 2.

Damesgymnastiekvereniging Allebé in 1938. Geheel rechts staat Frisia Benima Foto: Westfries Archief).

Frisia Benima begeleidde in die jaren op de piano de leden van de damesgymnastiekvereniging Allebé, genoemd naar de geneesheer Gerard Arnold Nicolaas Allebé (1810- 1892). Hij heeft baanbrekend werk verricht voor het onderwijs in de lichamelijke oefening, met name voor meisjes. Op een van de weinige foto's waarop Frisia Nora Benima te zien is, staat ze op een groepsfoto van de gymnastiekvereniging.

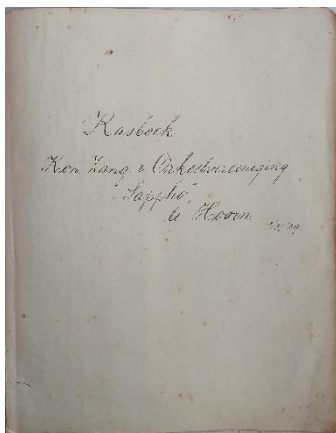
Concert- en Zangvereniging Sappho

Daarnaast was Frisia Benima pianiste bij het orkest van de Koninklijke Concert- en Zangvereniging Sappho. Ze was erbij toen de vereniging op zondag 26 april 1936 in de Parkzaal een jubileumconcert gaf ter gelegenheid van het 85-jarig bestaan. Uitgevoerd werd de Twaalfde mis van Mozart, die ook al bij het 70-jarig bestaan in 1921 ten gehore was gebracht. Kort daarna werd ze in de algemene vergadering van 13 mei 1936 samen met de heer W. Pool gekozen in de commissie tot het nazien van de boeken voor het volgende jaar.

Sappho, vermoedelijk tijdens de Coenfeesten in 1937. De foto is genomen op het Doelenplein met het nagebouwde oude stadhuis aan de Roode Steen als decor. Derde rij vierde van rechts Frisia Nora Benima (foto: Westfries Archief).

Niet lang daarna was er in het bestuur een vacature voor tweede penningmeester. Per 11 november 1936 werd Frisia tijdelijk aan het bestuur toegevoegd om voor het innen van de contributies te zorgen. Een klein half jaar later werd haar bestuurslidmaatschap officieel. De algemene vergadering koos 'mejuffrouw Benima' op 24 maart 1937 tot bestuurslid van Sappho, in de functie van tweede penningmeesteresse. Twee jaar later, 9 juni 1939, werd ze bij acclamatie herkozen en benoemd tot penningmeesteresse als opvolgster van mevrouw J. Nijdam-Kappel.

Frisia schafte als nieuwe penningmeester een nieuw schriftje aan voor de financiële administratie. Daarin noteerde ze de gegevens over de girorekening, de contributierekeningen, de salarisrekening van directeur G.H. Boedijn, inkomsten en uitgaven van de concerten en de financiële jaarverslagen.

Van die laatste heeft ze er twee gemaakt: die over de jaren 1939-1940 en 1940-1941. Het boekjaar van Sappho liep van 1 mei tot en met 30 april. Beide rekeningen sloten met een tekort van respectievelijk 116,70 en 64,05 gulden, tekorten die omgerekend naar nu zo'n twaalfhonderd en zeshonderd euro zouden zijn.

Concert voor slachtoffers bombardement Rotterdam

Op 3 juli 1940 gaf Sappho in de Noorderkerk een concert ten bate van de slachtoffers van het bombardement op Rotterdam. Drie dagen eerder had de Duitse bezetter de eerste verordening tegen de Joden uitgevaardigd: ze moesten de luchtbeschermingsdienst verlaten.

Kort daarop werden alle Joden uit overheidsdienst ontslagen. En zo volgde maatregel op maatregel, die de bewegingsvrijheid van de Joden steeds verder inperkte. Het einddoel stond het naziregime al voor ogen. In de woorden van de historicus en schrijver Jacques Presser: "Sterven moesten zij, velen zelfs spoedig, maar niet nadat men hen tot het uiterste had getreiterd, vernederd en geplunderd."

Volgens Presser woonden er in 1941 in Hoorn 35 Joden, 11 halfjoden en 4 kwartjoden. Kwartjoden waren in de definitie van de nazi's personen met één voljoodse grootouder, halfjoden waren personen met twee voljoodse grootouders, die geen lid waren van een Joods kerkgenootschap en niet met een joodse partner waren gehuwd. De overigen waren voljoden. Allen werden als Jood aangemerkt en behandeld.

Op 10 januari 1941 voerde de Duitse bezetter de registratieplicht voor Joden in. De aanmelding geschiedde schriftelijk. Joden moesten de formulieren zelf op het stadhuis afhalen tegen betaling van één gulden leges. De helft van de legesopbrengsten was voor de Duitsers, de andere helft voor de betrokken gemeente.

Persoonsbewijzen met een J

Volgens de historicus Presser was er een vrijwel volledige opkomst. De Horinezen Jan Osinga en Herman Lansdaal schrijven in hun publicatie "Hoorn Bezet & Bevrijd" dat veel Joodse stadgenoten voorlopig onderdoken en dat anderen zich meldden met de gedachte dat het zo'n vaart niet zou lopen.

Dat Frisia Benima zich als Joodse heeft aangemeld, weten we inmiddels. Uit de gemeentelijke administratie van 2 februari 1941 Hoorn blijkt dat Frisia de verschuldigde gulden had betaald.

Kort daarna begon de uitreiking van persoonsbewijzen. Joden kregen een zwarte hoofdletter J op hun kaart. Met ingang van 15 mei 1941 moesten alle 'Volljuden' uit de orkesten verdwijnen. In juni 1941 mochten Joden niet meer naar het strand of een zwembad.

10. Feb. 1941. Aanmelding formulieren, persoonsbewijzen, 1941			
C. Trompeter	1/2	Waal 10	2
C. Trompeter	1/2	Keeps weg 34	2
A. van Kleef	1/2	Nieuwstraat 31	1
A. van Kleef	1/2	Keeps weg 77	3.1
A. van Kleef	1/2	Wachmarkt 5	1
A. van Kleef	1/2	Keeps weg 62	4.3
A. van Kleef	1/2	Keeps weg 77	1
A. van Kleef	1/2	Keeps weg 46	3
A. van Kleef	1/2	Keorn 81	1
A. van Kleef	1/2	Keorn 29	2
A. van Kleef	1/2	Keorn 34	1
A. van Kleef	1/2	Keorn 70	2
A. van Kleef	1/2	Keorn 17	3
A. van Kleef	1/2	Keorn 17	4
A. van Kleef	1/2	Keorn 3	4.1
A. van Kleef	1/2	Keorn 49	1
A. van Kleef	1/2	Keorn 307	1
A. van Kleef	1/2	Keorn 13	2.1
A. van Kleef	1/2	Keorn 13	1
A. van Kleef	1/2	Keorn 67	1
A. van Kleef	1/2	Keorn 1	1
A. van Kleef	1/2	Keorn 76	2
A. van Kleef	1/2	Keorn 10	1
A. van Kleef	1/2	Keorn 110	1
A. van Kleef	1/2	Keorn 26	1
A. van Kleef	1/2	Keorn 34	2
A. van Kleef	1/2	Keorn 66	1

Administratie aanmeldingen Joodse inwoners Hoorn, februari 1941

Steeds verder in de verdrukking

In juli 1941 moest Frisia ook nog eens op zoek naar andere huisvesting. Het schoolgebouw aan de Johan Messchaertstraat en de conciërgewoning werden namelijk gevorderd door de Ortskommandantur gevorderd ten behoeve van de Duitse Weermacht.

Het gezin Lamberts vond onderdak boven de Hoornsche Spaarbank aan het Kerkplein 25. Frisia verhuisde per 1 augustus 1941 van Bontekoestraat 1 naar Gedempte Turfhaven 7b. Daar woonde ze boven het administratie- en accountantskantoor van J. Pauw. Het is gezien haar achtergrond heel voorstelbaar dat ze daar ook heeft gewerkt.

Marcherende Nederlandse soldaten tijdens de mobilisatie (28 augustus 1939-10 mei 1940) ter hoogte van Gedempte Turfhaven 7b, het laatst bekende officiële adres waar Frisia Benima vanaf juli 1941 woonde. Beneden zat het accountantskantoor Pauw. Hier ligt nu een struikelsteen voor haar (foto Beeldbank WO2-NIOD, collectie Verzetsmuseum Friesland).

Bij de aangifte van haar verhuizing op het stadhuis gaf ze als godsdienst op: geen. Het heeft niet mogen helpen. In september 1941 werd haar bewegingsvrijheid verder beperkt, net als die van andere vol-, half- of kwartjoden.

Ze mocht zich als Joodse niet meer vertonen in parken en plantsoenen, cafés en restaurants, het Wilsontheater, de openbare leeszaal en het Westfries Museum. Bioscoopbezoek was al sinds januari 1941 verboden. Op veel plaatsen waren de bordjes 'Verboden voor Joden' verschenen, nog voordat dit verplicht werd. Ook sportinrichtingen en concerten werden verboden.

Haar pianospel bij Allebé (als die vereniging toen nog bestond) en het lidmaatschap van concertvereniging Sappho moest ze opgeven. In hoeverre ze zich hieraan gehouden heeft weten we niet. Wel weten we dat op 1 november 1941 Joden verenigingen waar ook niet-joden lid van waren moesten verlaten. We weten ook dat Frisia Benima aan dit bevel geen direct gevolg heeft gegeven. Ze bleef haar werk als penningmeester van Sappho het gehele jaar 1941 voortzetten, wellicht van huis uit.

Het laatste donateursconcert waarvan Frisia Benima als penningmeester de rekening heeft opgemaakt, was een heruitvoering van de Twaalfde mis van Mozart in de Grote Kerk op zondag 21 december 1941. Met dit concert is het 90-jarig bestaan van Sappho herdacht. Is ze hier zelf nog bij geweest? Het deelnemen aan concerten was verboden en Sappho was in de ogen van de Duitsers een niet-joodse vereniging die voor haar verboden was.

Financieel Jaarverslag		1 Mei 1939 - 30 April 1940	
Saldo Kas 1/5/39	f 76.77	Salaris Dir. G. H. Broedyn	f 933.36
Contributie Dames	400.75	Salaris Dir. H. Boekel	50.10
Heeren	272.50	Kaashuur	260.00
Orkest	190.35	Afdring saldo concert 21/12/39	02.60
Jeugdopvoering	181.25	" " " " 17/12/39	53.00 1/2
Batig saldo Conc. Grotekerk	09.57	Paard v. Gern. Tongeren i. Nederland	19.50
Pianohuur	17.00	Pianostemmen	10.60
Rente Postspaarbank	3.15	Musiekhuur	7.00
Donateurs & Begunstigers	190.00	Drukwerk	13.92
Opgenomen Gelden N. N.	75.00	Reparatie Vaandels	12.00
Wijwillige Bijdr. Vereenigen	10.00	Brandassurantie	6.20
	f 1506.34	Porte	172 1/2
		Diversen	9.75
		Saldo Kas	47.00
		Saldo Giro	17.02
			f 65.70
1 Mei 1940			f 1506.34
Moet betalen:			
Salaris Dir. G. H. Broedyn	75.00		
" " "	75.00		
Renteloze Handelen	52.40	f 102.40	
Kas	47.00		
Giro	17.02		65.70
Totaal Kort:	f 116.70		

Frisia heeft in tegenstelling tot vorige keren in elk geval niet meegewerkt aan de kaartverkoop. Het batig saldo van dit concert was bijna 101 gulden (ruim € 900). Kort daarna moet Frisia haar activiteiten voor Sappho hebben gestaakt. De laatste aantekening in haar handschrift is van 9 januari 1942 (Foto: Sappho)

Deportatie

In 1942 begon de concentratie van Joden in Amsterdam, het eerst uit Zaandam. De Joodse inwoners mochten slechts draagbare bagage meenemen. Hun woningen werden verzegeld. Hoorn was aan de beurt op 20 april, de verjaardag van Hitler.

Mevrouw Christine Kerkmeijer-De Regt woonde in die tijd in de Noorderstraat, ongeveer recht tegenover het station. Gedurende de hele oorlog hield ze een dagboek bij. Op 20 april 1942 schrijft ze over het gedwongen vertrek van haar stadgenoten. "Met de trein van 12.18 uur zijn de Joden

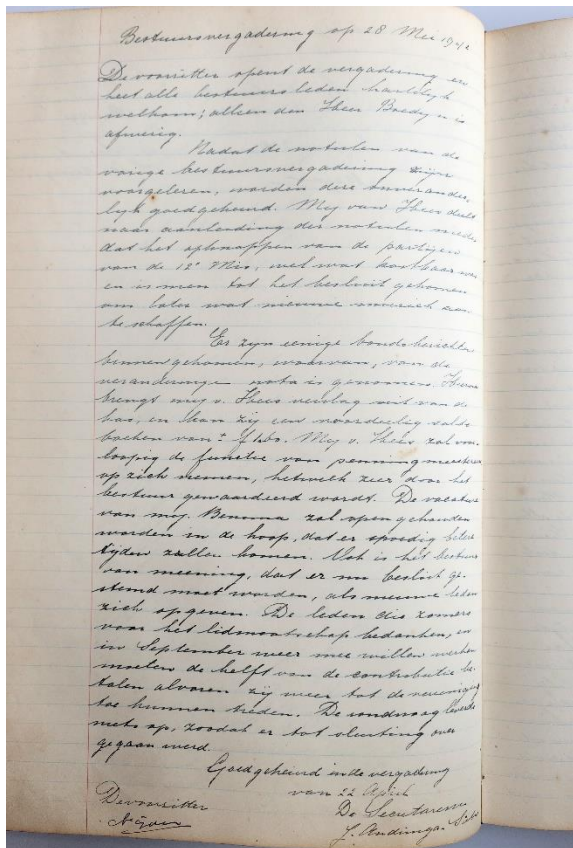

vertrokken naar Amsterdam... Er stonden heel wat mensen aan het station en ze werden nagewuifd." Christine kan haar verontwaardiging hierover nauwelijks inhouden.

Onder de weggevoerden was in elk geval de familie Trompetter, David (58) en zijn echtgenote Louisa Bremer (61). Hun huis aan het Breed 10 trof het echtpaar Kerkmeijer later die dag aan "met een papier met stempel over de voordeur geplakt".

Was Frisia Benima ook bij deze groep, zoals tot voor kort werd aangenomen? Of dook ze onder? Volgens gegevens van de Joodsche Raad woonde ze tot 20 november namelijk op de Venenlaan 13.

Een maand na het officiële vertrek van alle Joden uit Hoorn blijkt ze haar bestuurslidmaatschap van Sappho te hebben neergelegd. Op 28 mei 1942 lezen we in het verslag van de bestuursvergadering: "De vacature van mej. Benima zal open gehouden worden in de hoop, dat er spoedig betere tijden zullen komen". De functie van penningmeester zou "voorlopig" worden waargenomen door mej. G. van Hees.

Begin mei 1942 is de gele Jodenster verplicht gesteld. Daarvoor moesten de Joden zelf betalen: 4 cent per stuk en één textielpunt per vier sterren of een gedeelte daarvan.

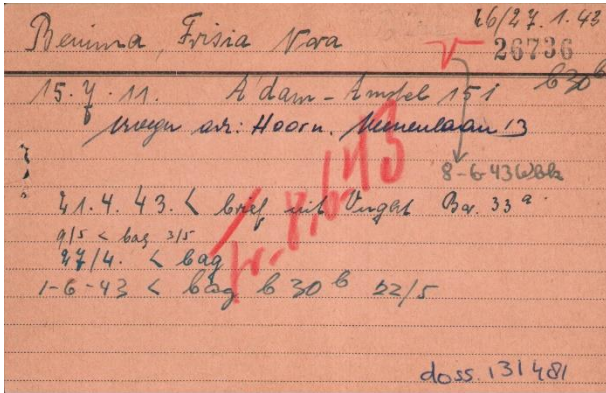
In juni 1942 moesten alle Joden hun rijwielen inleveren. Twee Hoornse mannen hebben dit daadwerkelijk gedaan. Zes anderen verklaarden geen rijwiel te bezitten. Als ze een fiets nodig hadden, huurden of leenden ze er een. Niemand van de groep van 20 april is bij degenen die hun rijwielen moesten inleveren, ook Frisia Benima niet.

Het net rond de Joden werd steeds strakker aangehaald. Joden kregen een reisverbod en mochten tussen acht uur 's avonds en zes uur 's morgens hun woning niet verlaten. De telefoon werd afgesneden.

Notulen 28 mei 1942 over openhouden vacature mejuffrouw Benima (Foto: Archief Sappho)

Op 12 november 1942 is Frisia Benima uitgeschreven uit het bevolkingsregister van Hoorn naar het adres Amstel 151- 1 in Amsterdam. Tot dat moment woonde ze volgens gegevens van de Joodse Raad op Venenlaan 13 in Hoorn

In de kolom 'Godsdienstige gezindte' was opnieuw volgens haar opgave genoteerd: 'geen'. De punctuele Hoornse bevolkingsambtenaar had daaronder een hoofdletter J geplaatst.

Is Frisia verraden? Opgepakt? Het is geenszins zeker dat ze op hierboven genoemde datum ook daadwerkelijk naar Amsterdam is "verhuisd". Op haar kampkaart in Westerbork staat als laatste adres in Hoorn: Veenenlaan 13 en als laatste adres in Amsterdam Amstel 151-1.

Wat er met Frisia gebeurde tussen november 1942 en januari 1943 is niet bekend. Is Frisia op haar Hoornse adres verraden? Is ze opgepakt bij een van de talloze razzia's in Amsterdam en beland in de Joodsche Schouwburg, de verzamelplaats voor verdere deportatie naar een van de strafkampen?

Zeker is dat ze in januari 1943 in Kamp Vught is geregistreerd en daar bijna een half jaar bleef.

Kamp Vught

Op 27 januari 1943 arriveerde Frisia in Kamp Vught, officieel SS Konzentrationslager Herzogenbusch. Vanaf station Vught was het een uur lopen naar Herzogenbusch. Het was die dag een koude winterdag en de temperatuur kwam niet boven de 7 graden. Omwonenden, die de duizenden gevangenen op het station zagen arriveren, getuigden dat velen niet eens een jas aan hadden.

Bij aankomst in het kamp moesten Frisia en haar reisgenoten al hun kleding en overige bezittingen inleveren en kregen ze een gevangenispak. Een gekleurd vlak gaf aan tot welke categorie de nieuw aangekomen gevangenen behoorden. Frisia was ingedeeld bij de Joodse gevangenen.

De eerste gevangenen die in januari 1943 arriveerden, kwam aan in een kamp dat niet af was. Het was er koud en vuil. Ruim honderdveertig mensen stierven de eerste maanden door mishandeling, ziekte en ondervoeding.

Uit de administratie van Kamp Westerbork blijkt dat Frisia vanuit kamp Vught een brief naar barak 33 a in Westerbork verstuurde. Was het een brief naar haar vader, die vermoedelijk al eerder in Westerbork terecht was gekomen? Wat Frisia op dat waarschijnlijk niet wist, niet kon weten: haar vader was toen al lang naar Auschwitz gedeporteerd. Op 14 september 1942 was Bernardus Benima in Auschwitz overleden?

Of was het een brief aan haar broer Leo, van wie het laatst bekende adres in Amsterdam Runstraat 14 II was?

Aankomst gedeporteerden in Vught (foto: Kamp Vught)

Voor de Joden wordt het in Kamp Vught steeds slechter. Op 6 en 7 juni worden vanaf station Vught ruim drieduizend Joden van wie bijna de helft kinderen, naar Westerbork gedeporteerd.

Frisia Nora Benima hoort hier ook bij. Zij komt met het transport van 7 juni aan in kamp Westerbork.

Vertrek van station Vught naar kamp Westerbork (foto: Nationaal Monument Kamp Vught)

Westerbork

De Nederlandse regering had kamp Westerbork in oktober 1939 gebouwd om er Joodse vluchtelingen uit Duitsland onder te brengen. De Duitsers gingen het kamp als 'Durchgangslager' gebruiken. In het tweede halfjaar van 1942 is daarom een enkelspoor aangelegd van het station in Hooghalen tot midden in het kamp. De registratie van de gearriveerde personen vond plaats in de toneel- en concertbarak. De nieuw aangekomenen mochten hun persoonskaart en een bedrag van 250 gulden (ruim 2.000 euro) behouden. De rest werd in beslag genomen, evenals waardevolle voorwerpen.

De eerste trein naar Westerbork met Joden vertrok op 15 juli 1942 uit Amsterdam naar Drenthe. Frisia Nora Benima arriveerde vanuit kamp Vught op 7 juni 1943 in Westerbork en verbleef in barak 30B. Haar broer Leo en zijn ziekelijke vrouw Sara arriveerden precies drie weken later in Westerbork. Toen was zijn zus echter al gedeporteerd naar vernietigingskamp Sobibór in het oostelijk deel van Polen.

Filmstill Uitgaand transport Westerborkfilm 1944 (foto Nationaal Monument Kamp Westerbork)

Op dinsdag 8 juni 1943 om 4 uur 's morgens werden de gevangenen in Westerbork wreed gewekt met het doordringende geluid van een stoomfluit. De barakoudsten lazen de namen op van degenen voor wie het doodvonnis definitief was geworden. Ze waren 'transportfähig' bevonden.

Frisia is met meer dan drieduizend anderen een goederenwagon ingedreven. Zonder iemand van haar familie. Haar vader was toen al vermoord en haar broer en schoonzus zouden drie weken later op transport gaan. Wel zaten twee in Hoorn geboren vrouwen ook op dit transport: Sara Knorringa-de Beer, 75 jaar, en Elsje Montezinos-Reens, 56 jaar. Evenals de 31-jarige Cato Agsteribbe-Soesan uit Hoorn met haar zoontje Hans, een baby van zes maanden oud.

Het transport betrof in de terminologie van de Duitsers een 'Normaltransport'. De andere categorie had betrekking op 'Häftlinge'. De 'gevangenen' vormden een minderheid onder de getransporteerden. Het vervoer van de meeste mensen viel onder de normale dienstregeling. Drie dagen en drie nachten duurde de reis, dwars door Duitsland en Polen. In een goederenwagon opeengepakt, zonder eten en drinken. Velen hebben de eindbestemming niet levend bereikt. Frisia heeft misschien mensen voor haar ogen zien sterven. De stoffelijke overschotten werden meestal niet weggehaald.

Sobibor

Op vrijdag 11 juni 1943 kwam de trein aan op het station van Sobibór, een plaats in het oosten van het bezette Polen, aan de grens met Oekraïne.

De bouw van het kamp was in maart 1942 begonnen. Vanaf het station is een spoor aangelegd naar het platform daartegenover, dat binnen het kamp kwam te liggen. Half april was het kamp gereed en zijn de vergassingsinstallaties uitgetest op een groep Poolse joden. In de zomer van 1942 is de capaciteit uitgebreid van drie tot zes gaskamers, zodat voortaan ongeveer vijfhonderd mensen tegelijk vergast konden worden.

Kamp Sobibor (foto: Stichting Sobibor)

De uitroeiing van alle Joden kreeg de naam 'Aktion Reinhard', genoemd naar Reinhard Heydrich. Het was Heydrich die samen met Himmler de systematische uitvoering van de 'Endlösung der Judenfrage in Europa' had voorbereid. Heydrich is in 1942 in Praag vermoord.

De transporten van Westerbork naar Sobibor begonnen op 2 maart 1943. Himmler bezocht het kamp op 22 februari. Over wat hem daar werd voorgeschoteld, zwijgen we maar.

Na aankomst in vernietigingskamp Sobibor werd de trein met ruim drieduizend Joden gesplitst in gedeelten van ongeveer vijfhonderd personen, de maximale capaciteit van de gaskamers. Van de negentien transporten uit Westerbork naar Sobibor had dit vijftiende het hoogste aantal personen aan boord: 3.017. De gaskamers zullen deze vrijdag zes maal gebruikt zijn. Niemand heeft dit transport overleefd.

De wagons reden door een poort in de omheining naar het platform waar de mensen moesten uitstappen. De lijken van de onderweg gestorvenen werden rechtstreeks op lorries over een smalspoor naar de crematieplaats achter de gaskamers vervoerd.

Himmelfahrtallee

Zieken, bejaarden en invaliden volgden dezelfde weg en werden direct doodgeschoten. De mannen en vrouwen werden gescheiden. Via een weg, door de Duitsers cynisch de 'Himmelfahrtallee' genoemd, ging Frisia temidden van een grote groep vrouwen en kinderen, voorafgegaan door een SS'er en opgejaagd door Oekraïense bewakers, naar Lager III. In een barak daar moest ze zich geheel uitkleden om een douche te nemen. Daar hingen bordjes 'naar de kassier' en 'naar de doucheruimte'. Haar kleding werd in een nabijgelegen barak gesorteerd en opgeslagen. Bij de kassier moest ze haar laatste geld en kostbaarheden afgeven. Naakt legde ze met vijfhonderd andere vrouwen en kinderen het laatste traject af langs een pad van vier meter breed en honderdvijftig meter lang. De sluis, ook wel 'der Schlauch', genoemd.

Halverwege is in een kleine barak door een Joodse kapper haar hoofdhaar afgeknipt. Op dat moment was ze er misschien nog steeds van overtuigd dat ze zou gaan werken. Een gang in het midden van het gebouw gaf toegang tot zes gaskamers, aan elke kant drie. Via die gang ging ze door één van de toegangsdeuren naar binnen. Met tientallen vrouwen en kinderen werd ze opeengepakt in een ruimte van vier bij vier meter. Daarna werden de deuren hermetisch gesloten. In plaats van water uit in de plafonds aangebrachte nepdouchekoppen kwam koolmonoxide via de waterleidingbuizen de ruimte in, geproduceerd door een dieselmotor van een buitgemaakte Russische tank in een aangebouwde ruimte. Haar doodstrijd zal vijftien, misschien wel dertig minuten hebben geduurd.

Na alles wat ze had moeten doorstaan, is niet meer voor te stellen wat er door haar hoofd ging. Paniek, doodsangst? Op het dak stond een SS'er die door een luik controleerde of zich nog iemand bewoog. Vervolgens werden de deuren aan de achterzijde van de gaskamers geopend en moesten Joodse gevangenen de lijken weghalen.

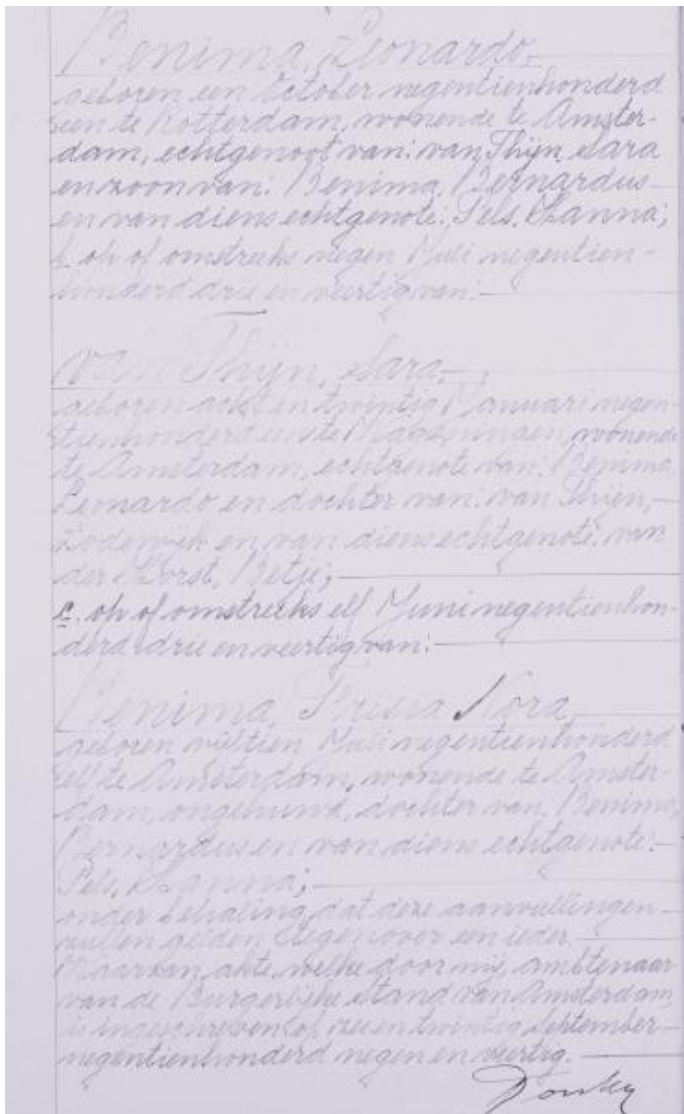
Een speciale groep gevangenen had opdracht de gouden tanden uit de monden van de slachtoffers te trekken. Ze werden de 'tandartsen' genoemd. Als oud vuil is het lichaam van Frisia weggesmeten en na verloop van tijd verbrand. De Duitsers zorgden ervoor dat de lijkverbrandingen tussen twee transporten in plaatsvonden om geen paniek te veroorzaken bij de nieuw aangekomenen. Die werd immers wijsgemaakt dat ze hier alleen waren om te douchen en hun kleding te laten ontsmetten. Daarna zouden ze worden doorgestuurd naar een werkkamp.

Gedenkplaat voor gruweldaden

Aan het leven van het echtpaar Trompetter was een week eerder op dezelfde plaats een einde gemaakt. De 18-jarige banketbakkersknecht Leo Vleeschdraager van het Grote Noord 77 werd er drie weken later vergast.

De lijst van stadgenoten die in het voorjaar van 1943 in Sobibor zijn vermoord is langer, veel langer. Frisia Benima was één van velen. In de bosrijke streek bij Sobibor rust nu haar as. Een gedenkplaat herinnert aan de gruweldaden die hier bedreven zijn. De tekst eindigt met een citaat uit het Oude Testament, Job 16: 18. "Earth conceal not my blood" : De aarde zal mijn bloed niet verbergen.

Op 26 september 1949 registreerde een Amsterdamse ambtenaar officieel haar overlijden en werd ze in de burgerlijke stand van Amsterdam als overleden geregistreerd. Evenals haar broer Leo en schoonzus Sara.

Geef ons vrede

Zondag 25 juli 1943 bracht Sappho voor de derde maal in ruim zeven jaar de Twaalfde mis van Mozart ten gehore. Dona nobis pacem. Geef ons den vrede.

Tien dagen eerder zou Frisia Benima 32 geworden zijn. Is in de Noorderkerk aan haar gedacht?

Bijna zestig jaar later herinnerde iemand zich de Joodse pianiste en penningmeesteresse van Sappho. Hij vroeg de burgemeester van Hoorn na te gaan wat er met haar is gebeurd. Daaruit is dit verhaal ontstaan.

Plaquette en struikelsteen

In 2012 is er voor Frisia Nora Benima in de stoep voor Gedempte Turfhaven 7b een struikelsteen gelegd. Net als voor de overige vijftien Hoornse Joden die door de nazi's zijn vermoord. Deze struikelstenen werden geplaatst in opdracht van Comité 40-45 Hoorn na een initiatief van drie Hoornse inwoners.

Ook staat de naam van Frisia vermeld op de plaquette bij het station met de namen van de Hoornse inwoners die op 20 april 1942 verplicht naar Amsterdam moesten vertrekken.

Deze plaquette werd in 2020 onthuld in bijzijn van basisschool De Rank, die de plaquette adopteerde.

In 2023 herinnerde iemand van comité 40-45 Hoorn zich het verhaal van Frisia, de Joodse penningmeester van Sappho. Het bestuur van het Comité 40-45 Hoorn zocht contact met het bestuur van het nog altijd bestaande Sappho.

Zij besloten samen om in 2025 een speciaal vrijheidsconcert te organiseren. Met in gedachten de Joodse penningmeester Frisia Nora Benima die moest vertrekken. En de vurige hoop dat deze gruweldaden nooit meer herhaald zullen worden.

(Foto: Hélène de Bruijn Fotografie)

Sappho in en na de oorlog

Op 3 juli 1940 gaf Sappho in de Noorderkerk een concert ten bate van de slachtoffers van het bombardement op Rotterdam onder leiding van dirigent Gerard Boedijn. Het jubileumconcert ter gelegenheid van het 90-jarig bestaan vond plaats op 21 december 1941 in de Grote Kerk (oorspronkelijk was Het Park hiervoor gereserveerd). Uitgevoerd werd de Twaalfde mis van Mozart.

Op zondag 25 juli 1943 bracht Sappho voor de derde maal in ruim zeven jaar de twaalfde mis van Mozart ten gehore. Dona nobis pacem. Geef ons den vrede. Dit was na de deportatie van de Hoornse Joden en tien dagen voordat Frisia Benima 32 jaar zou zijn geworden.

Enkele dagen voor Dolle Dinsdag (4 september 1944) gaf Sappho in de Noorderkerk een middagconcert, dat 1.400 bezoekers trok. Op 29 juli 1945 vond in de Noorderkerk een concert ter gelegenheid van de bevrijding plaats.

Dirigent Gerard Boedijn had speciaal hiervoor een nieuwe compositie voor koor en orkest geschreven. En wel op een gedicht van de Vlaamse dichter Hendric Isaac: "Mijn lant wil niet meer treuren". Daarna werd de Nelsonmis van Joseph Haydn uitgevoerd, door Haydn ook wel "een mis voor angstige tijden" genoemd. De opbrengst van dit concert (ruim 1.725 gulden!) werd geschonken aan het comité dat van plan was een oorlogsmonument in Hoorn op te richten.

In 2025, als Nederland 80 jaar vrijheid viert, geeft Sappho in de Oosterkerk op 5 mei opnieuw een vrijheidsconcert. Dit keer wordt publiekelijk stil gestaan bij de tragische levensgeschiedenis van Frisia Nora Benima.

Voor dit lustrumconcert heeft dirigent Wouter Hakhoff, net als zijn voorganger tachtig jaar geleden, een geheel nieuwe compositie voor koor en orkest geschreven. In de compositie Liberté heeft Hakhoff acht gedichten uit de hele wereld, uit verschillende perioden en in verschillende talen op (klassieke) muziek gezet.

*Dit verhaal is geschreven door **Leo Hoogeveen** (oud-archieffmedewerker gemeente Hoorn en overleden op 26 september 2023) en **Christa van Hees** (voorzitter werkgroep 80 jaar vrijheid van Comité 40-45 Hoorn). Met dank aan Margot Bakels (voorzitter Koninklijke Zangvereniging Sappho)*

Een groot deel van dit artikel verscheen eerder in het kwartaalblad van Vereniging Oud Hoorn (2005, nummer 1). Enkele onjuistheden (over de ouders van Benima) zijn gecorrigeerd. Daarnaast is het artikel aangevuld met nieuwe feiten en foto's.

Bronnen:

Biografisch Woordenboek, deel 4. Amsterdam, 1974.

J.D. Osinga/H. Lansdaal, Hoorn bezet en bevrijd. Hoorn, 1995.

J. Presser, Ondergang. De vervolging en verdelging van het Nederlandse jodendom, 1940-1945. 's-Gravenhage, 1965

Joh.M. Ridderikhoff, Kent u ze nog ... de Hoornsen. Zaltbommel, 1974.

Jules Schelvis, Vernietigingskamp Sobibor. De transportlijsten. Amsterdam, 2001. Websites dutchjewish.huji.ac.il holocaustj ud en -in -europa.de www.auschwitz.dk/sobibor www.berea.edu www.deathcamps.org www.jewishgen.org www.shoa.de www.yadvashem.org

Archief gemeentebestuur Hoorn 1816-1949 - nr. 1748. - dossiers 1942/ 272, 194 7 / 323. - bevolkingsregisters nrs. 99, 102, 127, 128, 137, 138. Archief gemeentebestuur Hoorn 1950- 1978, map 710.

Archief Koninklijke Zang- en Orkestvereniging Sappho, nrs. 4, 5, 15, 23.

Verordeningsblad voor het bezette Nederlandsche Gebied, 1940-1942.

Literatuur E.A. Cohen, De negentien treinen naar Sobibor. Amsterdam/Brussel, 1979. In memoriam. Den Haag, 1995.

L. de Jong, Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel 4, 5 en 8. 's-Gravenhage, 1972, 1974, 1978.

C. Kerkmeijer-de Regt, Hoorn in de verdrinking 1940-1945. Hoorn, 1953. Nieuw Nederlandsch

<https://www.joodsmonument.nl/nl/page/28659/frisia-nora-benima>

<https://bertiebo.blogspot.com/2012/06/frisia-nora-benima.html>

[Geschiedenis - Joodse Werkkampen](#)

[Nationaal Monument Kamp Vught - Nationaal Monument Kamp Vught](#)

<https://kampwesterbork.nl>

[Geschiedenis - Stichting Sobibor](#)